

The Role of Steadfastness in Shaping the Desired Future from the Perspective of the Holy Qur'an

Dr. Abbas Elahi ¹

Abstract

The Holy Qur'an, with its comprehensive view of human beings, offers diverse solutions across material, spiritual, worldly, and otherworldly dimensions for portraying a blissful future. The Qur'an's repeated emphasis on matters that influence humanity's future highlights the necessity of paying close attention to this issue. Creating a sense of concern for the future, along with adherence to religious principles and Islamic values, can strengthen faith and hope in the reappearance of the Promised Mahdi (may Allah hasten his relief), thereby laying the groundwork for realizing a desirable future for human society. In this regard, steadfastness in following religious teachings leads to the strengthening of belief in Mahdism and the realization of divine ideals. The present study, using a descriptive-analytical method and a comprehensive interpretive approach with an istinbati (inferential/extractivist) application, analyzes religious texts and extracts meanings and concepts from Qur'anic verses and traditions. By employing this method, it explains the various dimensions of steadfastness and its impact on shaping the desired future. In this research, the key roles of steadfastness in areas such as seeking the straight path, commitment to religion, leadership of society, fulfillment of covenants and pledges, and intellectual balance have been extracted from the Holy Qur'an, and the influence of this steadfastness in shaping the desired future has been comprehensively and precisely explained.

Keywords: Qur'an, Steadfastness, Human Being, Society, Desired Future

1. Assistant Professor, Al-Mustafa University, Qom, Iran(abas_elahi@miu.ac.ir)

نقش استقامت در شکل‌گیری آینده مطلوب از دیدگاه قرآن کریم*

عباس الهی^۱

چکیده

قرآن کریم با نگاهی جامع به انسان، راهکارهای متنوعی در ابعاد مختلف مادی، معنوی، دنیوی و اخروی برای ترسیم آینده‌ای سعادتمندانه ارائه می‌کند. تأکیدات مکرر قرآن بر موضوعات مؤثر در آینده انسان، ضرورت توجه به این مقوله را نمایان می‌سازد. ایجاد دغدغه نسبت به آینده و توجه به اصول دینی و ارزش‌های اسلامی می‌تواند تقویت‌کننده ایمان و امید به ظهور مهدی موعود عجل الله تعالی فرجه باشد و بدین ترتیب، زمینه‌ساز تحقق آینده‌ای مطلوب برای جامعه انسانی گردد. در این راستا، استقامت در پیروی از آموزه‌های دینی به تقویت باور به مهدویت و تحقق آرمان‌های الهی می‌انجامد. نوشتار حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و تفسیر جامع با کاربست استنباطی به تحلیل متون دینی و استخراج معانی و مفاهیم از آیات و روایات پرداخته و با استفاده از این روش، به تبیین ابعاد مختلف استقامت و تأثیر آن در شکل‌گیری آینده مطلوب می‌پردازد. در این پژوهش، نقش‌های کلیدی استقامت در حوزه‌های مختلفی چون: جستجوی راه مستقیم، پایبندی به دین، رهبری جامعه، وفای به عهد و پیمان، و تعادل فکری، از قرآن کریم استخراج و تأثیر این استقامت در شکل‌گیری آینده مطلوب به طور جامع و دقیق تبیین گردیده است.

واژگان کلیدی

قرآن، استقامت، انسان، جامعه، آینده مطلوب.

مقدمه

تاریخ بشریت در برهه حساسی قرار دارد که هر روز تغییرات گسترده‌ای در ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی انسان‌ها رونمایی می‌شوند. این تحولات، لزوم بازنگری در استراتژی‌های کنونی و آینده‌نگری بر مبنای اصول و ارزش‌هایی را می‌طلبد که قادر به هدایت جامعه در مسیر پایداری و دوام باشند. بدون تردید، آینده‌نگری وسیله‌ای مناسب و مفید برای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در زمینه‌های مختلف است که می‌تواند چشم‌انداز هر جامعه را نسبت به آینده تغییر دهد و در سطوح فردی، گروهی، سازمانی و اجتماعی، چگونگی زیستن را بهبود بخشد.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۷/۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۲۷

۱. استادیار جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران (abas_elahi@miu.ac.ir).

از منظر دینی، هر چند نقش دانش و تجربه بشری در ساختن آینده مطلوب برای افراد و جامعه انسانی مورد تایید و پذیرش است، اما آموزه‌های وحیانی، به ویژه قرآن کریم و روایات معصومین، معتبرترین و قابل اعتمادترین منابع برای ترسیم آینده مطلوب به شمار می‌روند؛ بنابراین، برای دستیابی به تصویری دقیق و قابل اتکا از آینده، توجه به این آموزه‌ها ضروری است (ر.ک: کارگر، ۱۳۸۸: ص. ۶۶). قرآن کریم با تأکید بر تأثیر اعمال امروز بر آینده، انسان‌ها را به تأمل و تلاش برای تحقق آینده‌ای مطلوب و سعادت‌مندانه دعوت می‌کند. بیان قرآن صریح است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَاسْتَقِيمُوا سَبِيلَهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (حشر: ۱۸). با توجه به اینکه واژه «عَد» به دو مفهوم قیامت و مطلق آینده اطلاق شده است (فخر رازی، ۱۴۲۲ق: ج ۲۹، ص. ۲)، این آیه نشان می‌دهد که آینده انسان اعم از دنیوی و اخروی براساس اعمال او شکل می‌گیرد و هر تصمیم امروز، می‌تواند سرنوشت متناسب با آن را برای فردای او رقم بزند. چنان که می‌فرماید: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» (انسان: ۳). ما راه حق و باطل را به انسان نشان دادیم و او را در پذیرش هدایت و شکران نعمت و گرایش به باطل و کفران نعمت مختار گذاشتیم. اما چپستی و چگونگی انتخاب، آینده‌ی او را خواهد ساخت. چنان که پیامد انتخاب درست یا غلط انسان در آیه ۷ سوره ابراهیم بیان شده است «لَئِنْ كَفَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ». شکرگزاری، افزایش نعمت و کفر و ناسپاسی، تنبیه سخت را در پی خواهد داشت.

با نگاهی به آموزه‌های وحیانی، به طور کلی می‌توان گفت که در ادبیات قرآنی، عناوینی مانند عاقبت‌اندیشی، تدبیر، عبرت‌آموزی، بصیرت و دوراندیشی، به تلاش برای دستیابی به آینده مطلوب ترغیب و تأکید شده است. در این میان، مفهوم «استقامت» یکی از تعالیم مورد توجه در قرآن کریم است که از بار معنایی بسیار غنی برخوردار است و می‌تواند به عنوان یک محور اصلی در غلبه بر مشکلات و تحولات آتی نقش مؤثری ایفا کند. پژوهش پیش رو در این راستا سعی در پاسخ به این سؤال دارد که مفهوم استقامت چه نقشی در شکل‌گیری آینده‌ای مطلوب، پایدار و مقاوم ایفا می‌کند و چه درس‌آموزی‌هایی از استقامت می‌توانند به عنوان راهکارهای مؤثر در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های آتی به کار گرفته شوند.

در این راستا، ارتباط مفهوم استقامت با مهدویت نیز حائز اهمیت است. با توجه به آموزه‌های مهدوی و تأکید بر ضرورت استقامت در پیروی از اصول دینی، می‌توان نکات زیر را به عنوان توجیهاتی برای این ارتباط ذکر کرد:

۱. استقامت و ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف: باور به مهدویت و انتظار ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف نیازمند

استقامت در ایمان و عمل است. در شرایط کنونی که فشارها و چالش‌های اجتماعی و سیاسی وجود دارد، استقامت و پایداری در راه حق و پیروی از آموزه‌های دینی، می‌تواند به تحقق ظهور و تحقق عدالت جهانی کمک کند.

۲. **آینده مطلوب در فرهنگ مهدوی:** مفهوم آینده مطلوب در مهدویت به وضوح بیان می‌شود. طبق آموزه‌های مهدوی، ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف به تحقق یک جامعه عادل و مطلوب در سطح جهانی منجر خواهد شد. استقامت در پیروی از دین و ارزش‌های اسلامی می‌تواند افراد و جوامع را برای آن آینده آماده کند.

۳. **نقش رهبری و الگوهای دینی:** در مقاله به نقش استقامت در رهبری جامعه اشاره شده است. مهدویت خود به عنوان یک رهبری الهی و الهام‌بخش در نظر گرفته می‌شود. استقامت در رهبری می‌تواند به رشد و پیشرفت جامعه منجر شود که این خود در راستای تحقق اهداف مهدوی است.

۴. **وفای به عهد و پیمان‌ها:** وفای به عهد و پایبندی به اصول اخلاقی که در مقاله به آن پرداخته شده، می‌تواند به طور مستقیم با وعده‌ها و پیمان‌های الهی در مورد ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف مرتبط باشد. مسلمانان مکلف به وفای به عهد خود هستند و این وفاداری می‌تواند به تحقق اهداف مهدوی کمک کند.

۵. **تعادل فکری و آمادگی برای ظهور:** تعادل فکری که در مقاله به آن اشاره شده، برای آماده‌سازی جامعه در برابر ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف بسیار اهمیت دارد. در زمانی که جامعه دارای تفکر صحیح و متعادل باشد، بهتر می‌تواند به استقبال از تغییرات و ظهور جهانی براساس ارزش‌های الهی برآید.

۶. **توجه به آینده:** مهدویت خود به عنوان یک آینده‌نگری و امید به تغییرات مثبت در آینده مطرح می‌شود. با توجه به نیاز به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری برای آینده، مفاهیم مربوط به استقامت و تلاش برای تحقق آینده مطلوب می‌تواند به عنوان پیش‌زمینه‌ای برای توجه به ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف تلقی شود.

با توجه به این نکات، مقاله حاضر ضمن بررسی نقش استقامت در شکل‌گیری آینده مطلوب، سعی دارد ارتباط این مفهوم را با مهدویت نیز به تصویر کشد و به این ترتیب، به غنای مباحث مهدوی کمک نماید.

این واژه از ریشه «ق و م» در زبان عربی گرفته شده و در منابع لغوی به معانی مختلفی مانند اعتدال، ثبات و مداومت، استمرار، پایداری، ایستادن، درست شدن و قیمت نهادن، آمده است که در این میان معنای اعتدال شهرت بیشتری دارد (ر.ک: واژه استقامت در: فراهیدی، بی‌تا: ص. ۶۹۴؛ جواهری فارابی، ۱۴۰۷ق: ج ۵، ص. ۱۷۰-۲۰؛ فیروزآبادی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۷، ص. ۵۹۲؛ طریحی، ۱۳۷۵: ج ۳، ص. ۵۶۶؛ ابوهلال عسکری، ۱۴۱۲ق: ج ۴، ص. ۱۲۵).

معنای اصطلاحی این واژه همان چیزی است که مفسران در ذیل آیات مربوط به این واژه بیان کرده‌اند. برخی از مفسران گفته‌اند: «حقیقت استقامت وفاء نمودن به تمام حقوق است و ملازم بودن بر صراط مستقیم یعنی گفتار، رفتار و افکار در مسیر اعتدال قرار گیرد» (بانو امین، ۱۳۶۱: ج ۶، ص. ۳۲۰). علامه طباطبایی در توضیح استقامت می‌نویسد:

استقامت طلب قیام از هر چیز و استدعای ظاهر شدن تمامی آثار و منافع آن چیز است. استقامت انسان در يك کار این است که از نفس خود بخواهد که درباره آن امر قیام نموده، آن را اصلاح کند، به طوری که دیگر فساد و نقص به آن راه نیابد و به حد کمال و تمامیت خود برسد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق: ج ۱۱، ص. ۱۶۱).

ابن عاشور استقامت در دین را به معنای عمل کردن کامل به شریعت دانسته است به طوری که ذره‌ای از آن منحرف نشود (ر.ک: ابن عاشور، بی‌تا: ج ۱۱، ص. ۳۴۰).

در معنای جامع با توجه به تعریف لغوی و اصطلاحی این مفهوم، می‌توان چنین بیان کرد که استقامت به معنای توانایی و قابلیت ایستادگی و پایداری در برابر مشکلات، فشارها و تحولات است که در سطوح مختلف زندگی فردی، گروهی، سازمانی، اجتماعی و نیز ابعاد جسمی، روحی، مادی و معنوی انسان را در بر می‌گیرد.

آینده مطلوب

آینده مطلوب در سطوح و ابعاد مختلف حیات انسانی، در دو دیدگاه اندیشه و مکاتب بشری و الهی مطرح است در دیدگاه بشری، اندیشمندان با طرح تئوری‌های انسان‌گرایانه صرفاً مادی و این جهانی مثل سوسیالیسم، لیبرالیسم و... تلاش‌هایی را چه در قالب تسلط مکاتب نامبرده بر جهان و چه در قالب تشکیل سازمان‌های بین‌المللی و جهانی و طرح مباحث مانند حقوق بشر، کرامت انسان، حق حیات، آموزش، بهداشت، رفاه عمومی، صلح و امنیت جهانی و...

تاکنون انجام داده‌اند تا جامعه ایده آل بشری محقق شود. اما دیدگاه الهی، در پی تحقق مطلوبیت جامع، دو بعدی، مادی و معنوی، دنیوی و اخروی بوده که با تلاش‌های انبیای عظام علیهم‌السلام آغاز و براساس روایات اسلامی فرجام آن، توسط آخرین ذخیره الهی برای مدیریت جهانی حضرت حجت بن الحسن العسکری علیه‌السلام آینده مطلوب جامعه انسانی مورد نظر قرآن و سنت، مُحَقَّق خواهد شد.

پیشینه پژوهش

در ارتباط با موضوع «نقش استقامت در شکل‌گیری آینده مطلوب از دیدگاه قرآن کریم»، جستجوی صورت گرفته حاکی از آن است که این حوزه تحقیقی که به صورت مشخص و هدفمند، نقش استقامت را در قالب تحقق آینده مطلوب در آموزه‌های وحیانی بررسی کرده باشد، تاکنون مورد کاوش قرار نگرفته است؛ البته، به صورت مجزا، مقالات و پژوهش‌های فراوانی در دو حوزه آینده‌نگری و استقامت به چشم می‌خورد که نمی‌توان آنها را در تشابه کامل با این پژوهش قلمداد کرد. با این وجود، تعدادی از آثار پژوهشی که می‌تواند در ارتباط با مقاله پیش رو، معرفی شود، موارد ذیل است:

صمد عالی‌نژاد در اثری مبتنی بر مفاهیم قرآنی نگرشی آینده‌پژوهانه ارائه داده است. در این پژوهش با عنوان «آینده‌پژوهی از دیدگاه قرآن: مبانی، اصول و روش‌ها» که به صورت کتاب عرضه شده، تلاش شده است تا مبانی، اصول و روش‌های آینده‌پژوهی را با نگرش تحلیلی آیات قرآن کریم و با استفاده از منابع تفسیری بیان نماید (عالی‌نژاد، ۱۳۹۶).

محمود واعظی و زینب سادات قوام در مقاله‌ای با عنوان «جایگاه آینده‌پژوهی در آیات و روایات» درصدد پاسخ به این سؤال است که اهمیت آینده‌پژوهی از دیدگاه قرآن و روایات چیست و چه واژه‌ها و مفاهیمی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، مؤمنان را به آینده‌پژوهی سوق می‌دهد؟ در این پژوهش با تمرکز به واژه «متوسمین» تلاش شده است که اهمیت دوراندیشی و برنامه‌ریزی را در فرهنگ اسلامی تبیین نماید (واعظی و قوام، ۱۳۹۴: ص ۷۱-۹۸).

مرتضی علویان و حبیب‌الله حلیمی، در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی از منظر آموزه‌های دینی» تلاش کرده‌اند تا نشان دهند که در آموزه‌های دینی، بحث‌های مرتبط با آینده‌پژوهی وجود دارد. نویسندگان با مطالعه، تحلیل و بررسی آیات، روایات و کتب مربوط، به این نتیجه رسیده‌اند که اسلام، در ترسیم وضع مطلوب در آینده، همیشه از وضع موجود بهره جسته است

و در آموزه‌های دینی، برای رسیدن به وضع مطلوب، توجه به همه‌ی شرایط را ضروری دانسته است. در مقاله نامبرده شده، پیش فرض‌هایی چون عدم قطعیت آینده، نقش اراده در تکوین آینده‌ی بشر، جایگاه امید در فرهنگ اسلامی، مورد توجه قرار داده شده و سیره‌ی معصومین، رویاهای صادق و... به عنوان مهم‌ترین منابع آینده‌پژوهی مطرح شده‌اند (علویان و حلیمی جلودار، ۱۳۹۳: ص. ۱۲۷-۱۴۰).

سید عزت‌الله احمدی در مقاله‌ای با عنوان «کاربست اصول آینده‌پژوهی در تبیین آینده جهان از منظر قرآن کریم» به تجزیه و تحلیل آینده جهان از دیدگاه قرآن کریم پرداخته است. در این مقاله این پرسش مطرح بوده که آینده جهان از منظر قرآن کریم چگونه ارزیابی می‌شود؟ بدین منظور بعد از بررسی آیات ناظر به مسئله پژوهش چنین نتیجه گرفته است که نگاه قرآن نسبت به آینده جوامع بشری نگاه خوش بینانه است و اسلوبی که قرآن در تحلیل آینده به کار گرفته از این ظرفیت و ظرافت برخوردار است که آن را در قالب اصول آینده‌پژوهی مثل رویدادشناسی و تحلیل روند نشان داده شود (احمدی، ۱۴۰۰: ص. ۳-۲۰).

در پایان نامه‌ای که با عنوان «بررسی آینده‌نگری و دوراندیشی در زندگی در قرآن و حدیث» توسط زیبا جنگو، سهراب مروتی و جمال فرزند وحی، تدوین شده است، واژه آینده‌نگری با حزم و تدبیر معادل دانسته شده و عواملی که بر آینده‌نگری و دوراندیشی تأثیر می‌گذارند؛ مورد تحلیل قرار داده شده است. در این پژوهش، عواملی که مانع گسترش دید انسان نسبت به آینده می‌شوند؛ تحت عنوان عوامل بازدارنده آینده‌نگری و دوراندیشی، نیز بیان شده است. در نهایت با توجه به اهمیت مسئله، به آثار و نتایجی چون: توسعه و پیشرفت، صبر و استقامت، آرامش و امنیت، شادی و نشاط و... که از آینده‌نگری و دوراندیشی به دست می‌آید؛ پرداخته است (جنگو و همکاران، ۱۳۹۰: ص. ۵).

همان گونه که مشاهده می‌شود، این مطالعات انجام شده از لحاظ ساختار و ماهیت متفاوت با پژوهش حاضر است، هر چند که به لحاظ هدف و جهت‌گیری‌های مادی و معنوی همسویی‌های را با پژوهش حاضر می‌توان در آنها ملاحظه کرد.

یافته‌های پژوهش

این پژوهش با تحلیل گونه‌های مختلف از کاربردهای مفهوم «استقامت» در قرآن کریم، به استخراج نقش استقامت در شکل‌گیری آینده مطلوب برای انسان می‌پردازد. واژه استقامت به صورت مصدری در قرآن نیامده است؛ اما صورت‌های فعلی و اسم فاعلی آن ۴۷ بار به کار

رفته است: در ۹ آیه، مشتقات فعلی استقامت ۱۰ بار به صورت‌های «استقم» (هود: ۱۱۲؛ شوری: ۱۵)، «استقیما» (یونس: ۸۹)، «استقیموا» (فصلت: ۶) برای امر به استقامت، و به گونه «یُسْتَقِيم» (تکویر: ۲۸) و «اُسْتَقَامُوا» (توبه: ۷؛ فصلت: ۳۰؛ احقاف: ۱۳-۱۴؛ جن: ۱۶) برای بیان آثار استقامت، استعمال شده است. در ۳۷ آیه دیگر نیز واژه «مستقیم» که اسم فاعل مصدر استقامت است کاربرد دارد (از جمله در: آل عمران: ۴؛ یس: ۶۱؛ زخرف: ۴۳). بیشتر مباحث قرآنی استقامت مربوط به ۹ آیه‌ای است که متضمن مشتقات فعلی استقامت است (مرکز فرهنگ و معارف قرآن، ۱۳۸۲: ج ۳، ص. ۱۴۷). در ذیل براساس کاربردهای مفاهیم استقامت در قرآن کریم، به گونه‌ای تلاش شده که بتوان نقش آن را در زمینه چگونگی شکل‌گیری آینده مطلوب برای جوامع انسانی استنباط و تبیین نمود:

نقش استقامت در یافتن راه مستقیم

استقامت به عنوان یک قصد متعالی و اراده‌ی قوی برای دستیابی به هدایت الهی، نقش مهمی در زندگی انسان و تحقق آینده مطلوب برای او ایفا می‌کند. آیات قرآن بر این نکته تأکید دارند که هدایت به سوی صراط مستقیم به اراده و پایداری انسان نیازمند است و خداوند کسانی را که در این عزم، ثابت قدم‌اند، به سوی تعالی رهنمون می‌شود. براین اساس یکی از کاربردهای استقامت، با درخواست هدایت به صراط مستقیم از خداوند متعال قابل تحقق است؛ براساس این کاربرد، صراط مستقیم، همان نقشه راهی است که هیچ‌گونه ناراستی در آن وجود ندارد و کسانی می‌توانند شایستگی ورود در صراط مستقیم الهی را به دست آورند و در آن ثابت قدم بمانند که دارای استقامت باشند و دچار تردید و تزلزل نشوند. در آیه ۵ سوره حمد، بندگان از خداوند، راه مستقیم را درخواست می‌کنند: «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» (حمد: ۵)، در ادامه همین آیه، راه مستقیم، راه کسانی شمرده شده که به ایشان نعمت داده شده است: «صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» (حمد: ۶) و نعمت داده شدگان در آیه ۶۸ سوره نساء، پیامبران، صدیقان، شهیدان و صالحان معرفی شده است: «مَنْ يَطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ» (نساء: ۶۸). در مقابل این دسته راه کسانی است که خداوند متعال آنها را مورد غضب خود قرار داده و از مسیر هدایت دور شده‌اند: «غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ» (حمد: ۷).

درجای دیگر، قرآن کریم راه مستقیم را همان دین قیم دانسته که هیچ‌گونه شرک در آن راه ندارد؛ چنان که می‌فرماید: «قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا

وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ (انعام: ۱۶۱). در حقیقت، دین الهی است که قیم انسان هاست و جامعه بدون دین، همانند کودک بی سرپرست است، انسان منه‌ای دین، قوام و قیامی ندارد، اصلی که انسان را مستقیم نگاه می‌دارد، دین اوست و قیم انسان باید از هر اعوجاجی مصون باشد (جوادی آملی، ۱۳۹۲: ج ۱۲، ص ۱۵۰). از این منظر، صراط مستقیم چیزی جز بندگی خدا نیست: «اغْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ» (یس: ۶۱).

این نکته قابل توجه است که انتخاب صراط مستقیم در گروهی خواست خود انسان است و او با اراده و اختیار خود این مسیر را بر می‌گزیند: «لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ» (تکویر: ۲۸)، در این صورت است که صلاحیت و شایستگی هدایت به صراط مستقیم را کسب می‌کند و خداوند متعال نیز دست او را گرفته و هدایت خود را شامل حال او می‌نماید: «وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (بقره: ۲۱۳).

«صراط مستقیم در نگرش کلی، بزرگراهی است که ورود به آن، ورود به حوزه امنیت، سلامت و هدایت است که مصون از خطر شیطان است؛ به همین خاطر است که در آیه دیگر قرآن به: «الصِّرَاطِ السَّوِيِّ ...» (طه: ۳۵) (راه استواء) نیز توصیف شده است. مصونیت صراط مستقیم از دستبرد شیطان، به روشنی در قرآن کریم آمده است. ابلیس پس از رانده شدن، به خداوند گفت: «رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ * إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلَصِينَ * قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ» (حجر: ۳۹-۴۱)؛ خدایا چون مرا گمراه کردی زشتی‌ها را در زمین برای انسان‌ها می‌آرایم و همه را به کام گمراهی می‌کشانم؛ مگر بندگان مخلص تو را که نسبت به آنان تزیین و اغوا ندارم. خداوند سبحان در پاسخ فرمود: خود عهده‌دار حفظ این راه بوده، به دست تو نمی‌سپارم. ممکن است شیطان، سالکان صراط مستقیم را مجذوب کرده، از راه باز دارد، اما هرگز توان دسترسی به اصل راه را ندارد؛ زیرا مصادیق صراط مستقیم در جهان عینی همان «دین»، «قرآن» و «پیشوایان معصوم» هستند و اینها از دسترس شیطان مصونند» (جوادی آملی، ۱۳۸۸: ج ۱، ص ۴۶۸).

در دنیای پویای امروز، به‌کارگیری مفهوم استقامت، به‌ویژه در زمینه دستیابی به آینده مطلوب، ضروری به نظر می‌رسد. این مفهوم می‌تواند به ما کمک کند تا در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های راهبردی خود، حسی از ثبات و استواری را حفظ کنیم. استقامت در این مسیر به معنای داشتن چشم‌اندازی است که بر ارزش‌های پایدار تکیه دارد و قادر است در برابر آشفتگی‌ها و فراز و نشیب‌های زمانه ایستادگی کنند.

بنابراین نقش استقامت را در یافتن راه مستقیم برای دستیابی به آینده مطلوب که

تضمین‌کننده سعادت دنیا و آخرت انسان باشد، به طور خلاصه می‌توان چنین تبیین کرد، برای رسیدن به آینده مطلوب نیاز است تا با تعیین اهداف روشن و استراتژی‌های مشخص، از انحراف و سردرگمی جلوگیری شود. شناخت نقشه راه در آینده‌نگری و رسیدن به آینده مطلوب و سعادت‌مند، به معنای تحلیل و درک دقیق اهداف، راهکارها و مسیرهای مورد نیاز برای بهبود و شکل‌دهی به آینده مطلوب است. این مفهوم، نشان‌دهنده اهمیت برنامه‌ریزی دقیق و استراتژیک برای شناخت بهتر چگونگی رسیدن به آینده‌ای بهتر و پیشرفته است.

نقش استقامت در دین‌مداری

بدون شک، شناخت راه و گام نهادن در آن، اگر زودگذر باشد، برای سعادت و خوشبختی انسان کفایت نمی‌کند؛ بلکه با استقامت و ایستادگی می‌توان به مقصود نهایی دست یافت. یکی از نقش‌های کلیدی استقامت، در پایداری و ثبات در دین‌مداری یعنی ایمان و عمل به دستورات اسلام است که می‌تواند آینده مطلوب و سعادت‌مندانه را برای انسان‌های مقاوم در این مسیر رقم بزند. در این کاربرد قرآنی، استقامت به معنای پیگیری مداوم مسیری است که انسان آن را شناخته و انتخاب کرده است؛ چنان‌که قرآن می‌فرماید: «وَأَنْ لَّوِ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِينَهُمْ مَاءً غَدَقًا» (جن: ۱۶)؛ «یعنی اگر آدمیان و جئیان بر طریق ایمان استقامت می‌ورزیدند ما ایشان را آب گوارای فراوان می‌نوشانیدیم» (طبرسی، ۱۳۷۲: ج ۱۰، ص. ۵۵۹). آنچه در این آیه مورد تأکید قرار داده شده، استقامت در «طریقه» است. «طریقه همان ایمان به آموزه‌های دینی و شریعت الهی است که حقوق و وظایف افراد را به گونه‌ای تعریف می‌کند که هیچ کس در حقوق خودش زیاده‌روی نکند و در وظایف خویش کوتاهی نرزد. این امر موجب برقراری نظم و عدالت در جامعه می‌شود» (فضل‌الله، ۱۴۱۹ق: ج ۲۳، ص. ۱۶۰). این پیام از قرآن کریم «ندایی است به تمامی موجودات عاقل، که چنانچه در مسیر اسلام قدم گذارند، به اصول آن راسخ بمانند و در اجرای تکالیف دینی خود سستی نورزند، آن‌گاه خداوند به هر یک از آنان به پاس استقامت‌شان سخاوتمندانه و بی‌دریغ، از نعمت‌ها و برکات فراوان بهره خواهد بخشید. در دنیای محسوس ما، به خصوص برای کسانی که با ایمان و تقوا زندگی می‌کنند، خداوند وعده زندگی راحت و لذتبخش را داده است. این وعده الهی از جمله وعده‌هایی است که مشوّق و ترغیب‌کننده برای عمل به اصول فرهنگی و مذهبی به شمار می‌رود و عینیت بخشیدن به ایمان را در قالب رفاه و خیر و برکت در زندگی روزمره آموزش می‌دهد» (حسینی همدانی، ۱۴۰۴ق: ج ۱۷، ص. ۱۲۶). آیه شریفه فوق، ارتباط میان استقامت و رفاه را بیان می‌کند

و قرآن، خواهان تأکید بر آن در جهت آگاهی انسان است. «این حالت طبیعی است که جریان انرژی‌ها در مسیر عادی خود که زندگی را پراز خیر و برکت می‌کند، به کار گرفته می‌شود؛ در حالی که انحراف، نمایانگر دور شدن انرژی‌ها از نتایج نیکو است تا جایی که نتایج شرور و دور از منفعت انسان جایگزین آنها می‌شود» (فضل الله، ۱۴۱۹ق: ج ۲۳، ص. ۱۶۰). «ماءٌ غَدَقًا» کنایه از فراوانی و گشایش در روزی می‌باشد؛ چرا که، آب، ریشه زندگی است. بنابراین معنای آیه چنین است: اگر مردم حقیقتاً به خدا ایمان بیاورند و به آئین عدالت عمل کنند و از ستم و تجاوزگری دوری گزینند، در گشایش، برخورداری و امن و امان زندگی خواهند کرد» (مغویه، ۱۳۷۸: ج ۷، ص. ۷۳۱).

این نگاه تأکید دارد که توسعه واقعی جوامع تنها با معیارهای مادی قابل سنجش نیست. از دیدگاه قرآن، توسعه پایدار مستلزم توجه به ابعاد مادی و معنوی زندگی و تلفیق ارزش‌های اخلاقی با تلاش‌های عملی است. به گفته یکی از محققان، «هر گاه افراد جامعه به ارزش‌های اسلامی ایمان آورند و به آن عمل کنند، اقتصادی قدرتمند، پویا و بالنده به وجود خواهد آمد که در آن، همه سرچشمه‌های ایجاد توزیع نامتعادل درآمد و ثروت مسدود می‌شود و تمامی راه‌هایی که ساختار اقتصاد ممکن است ضربه‌های درونزا را از آن راه به پیکر اقتصاد وارد آورد، از میان برمی‌دارد. این ارزش‌ها درون مایه پیام‌ها و آموزه‌های دینی است که از کتاب الهی به دست می‌آید» (قنبری نیک، ۱۳۸۸: ص. ۱۴۶).

بر این اساس می‌توان گفت استقامت در دین‌مداری یعنی عمل به «عقاید، اخلاق، قوانین و مقررات اجرایی اسلام» (جوادی آملی، ۱۳۸۴: ص. ۳۰). استقامت به این مفهوم در صورتی می‌تواند تضمین‌کننده شکل‌گیری آینده مطلوب و سعادت‌مندانه برای افراد و جوامع انسانی باشد که رهبران و مدیران، در تدوین و اجرای هدف‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها، خط‌مشی‌ها، از تعهد ایمانی نسبت به قدرت خالق قدرمقدر، در کمک به حل مشکلات و تخصص علمی همراه با ثبات، پایبندی، تلاش و پشتکار برخوردار باشند. قرآن کریم چنین استقامتی را به عنوان زمینه‌ساز توسعه و بالندگی در ابعاد مادی و معنوی جامعه انسانی مطرح می‌کند.

نقش استقامت در رهبری جامعه

در تبیین مفاهیم استقامت از منظر قرآنی، نقش دیگر استقامت، تأکید بر ثبات قدم، استواری و تزلزل‌ناپذیری رهبران جامعه است. این استقامت، در درجه نخست توصیه به رهبران الهی است و اشاره به پایبندی و انجام دقیق و مستمر مأموریت الهی دارد که به ایشان

محول شده است؛ چنان‌که خداوند متعال به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دستور می‌دهد: «وَاسْتَقِمَّ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» (هود: ۱۱۲). منظور از استقامت در این آیه، ثبات و پایداری در راه اسلام و تحمل سختی‌ها، رنج‌ها و مرارت‌هاست؛ همان‌گونه که پیامبران پیشین و مؤمنان به آنها در برابر آزار و اذیت کافران صبر می‌کردند و استقامت نشان می‌دادند، پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نیز در این آیه مأمور به استقامت، در تلاش برای تحقق هدف در توسعه دین مبین اسلام و هدایت جامعه شده است. این فرمان، مسئولیت پیامبر صلی الله علیه و آله را سنگین می‌کند، او باید در برابر هر نوع کارشکنی، توطئه و فشارمخالفان و مشرکان ایستادگی کند تا آئین توحید مستقر و ندای توحیدی فراگیر گردد. بدین جهت بود که پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: سوره هود به خاطر آیه «وَاسْتَقِمَّ كَمَا أُمِرْتَ» مرا پیر کرد (جعفری، ۱۳۷۶: ج ۵، ص ۳۱۹). آیه دیگر در این زمینه، آیه ۸۹ سوره یونس است که خطاب به حضرت موسی و هارون علیه السلام می‌فرماید: «فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (یونس: ۸۹). شرح مختصر آیه آن است که موسی و برادرش هارون علیه السلام، بعد از آن‌که مأمور به هدایت فرعون شدند، نه سخن نرم و لَین آنان، و نه معجزات و آیات الهی‌شان، هیچ یک کمترین تأثیری در فرعون نبخشید و فرعون به استکبار و استعلا خود ادامه داد: «اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ. فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيْنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَىٰ» (طه: ۴۴). «ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَ أَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَ سُلْطَانٍ مُّبِينٍ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَ كَانُوا قَوْمًا عَالِينَ» (مؤمنون: ۴۵). فرعون در برابر هدایت موسی و برادرش هارون علیه السلام و معجزات‌شان، استعلا نشان داد و خود را پروردگار اعلی دانست: «فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَىٰ» (نازعات: ۲۴). فرعون که در برابر هدایت موسی و برادرش، هارون، به گمراه کردن مردم از راه حق می‌پرداخت، حضرت موسی علیه السلام از بین بردن اموال و عذاب او را از پروردگار متعال خواستار شد: «وَ قَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ زِينَةً وَ أَمْوَالًا فِی الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوَا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَ اشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ» (یونس: ۸۸). حق تعالی در پاسخ به این دعا، مژده اجابت خواسته موسی و هارون علیه السلام را نوید داد و آنان را به استقامت در استمرار مأموریت‌شان که همان اشاعه توحید بود، امر کرد، و از آنان خواست که از نادانان و ناآگاهان پیروی نکنند: «قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (یونس: ۸۹).

در راستای این مفهوم، دو نقش اساسی برای استقامت در نظام مدیریت و رهبری جامعه قابل برداشت است:

۱. الگوسازی رهبری در مقاوم‌سازی اجتماعی: استقامت و قاطعیت رهبران از اهمیت ویژه‌ای

برخوداراست زیرا افراد جامعه او را به عنوان الگوی عملی خود می‌پذیرند. ایستادگی در برابر ظلم، موضع‌گیری در برابر انحرافات فکری و عملی، و پایداری در برابر مشکلات، از مهم‌ترین ویژگی‌های رهبری مقاوم است که منجر به گسترش عدالت و توسعه مادی و معنوی جامعه می‌شود. نهادینه کردن این ویژگی در نظام رهبری کشور، نقش مؤثری در تحقق آینده مطلوب برای جامعه می‌تواند داشته باشد.

۲. **استقامت به عنوان معیار گزینش مدیران و رهبران:** رهبران با تصمیمات خود می‌توانند جامعه را به سمت رشد یا انحطاط سوق دهند. بنابراین، انتخاب مدیران متخصص، متعهد و با استقامت، ایجاد سازوکارهای نظارتی برای ارزیابی میزان استقامت مدیران، و تقویت روحیه مقاومت در برابر مشکلات، برای پیشرفت جامعه ضروری است. در این راستا، الهام گرفتن از چگونگی صبر و استقامت رهبران الهی مطرح در قرآن کریم، می‌تواند در تحقق این هدف و شکل‌گیری آینده مطلوب نقش اساسی داشته باشد.

نقش استقامت در وفای به عهد

استقامت مبتنی بر اصول قرآنی، بر اهمیت عهد و پیمان تأکید دارد، هر چند که معاهده با مشرکین صورت گرفته باشد. براساس این اصل قرآنی همه مسلمانان مکلفند به پیمان‌هایی که درستی و صحت آنها از طرف مقابل اثبات شده است، متعهد و پایبند باشند. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ» (توبه: ۷). بر مبنای این آیه، استقامت و تداوم وفاداری مسلمین به عهد، منوط به پایبندی مشرکین به عهد و پیمان‌شان است؛ تا آن‌جا که آنان نسبت به عهد و پیمان استمرار دارند، مسلمانان هم باید بر عهد و پیمان خود نسبت به آنها استمرار داشته باشند (ر. ک: طوسی، بی‌تا: ج ۵، ص. ۱۷۶). این بدین معناست که اگر گروهی از مشرکان در عهدی که در حضور خدا و رسول و در کنار مسجدالحرام بسته‌اند، استقامت و پایداری نشان دهند، مسلمانان نیز به همان شکل باید به آن عهد استقامت ورزند و به تعهدات خود عمل کنند.

مسئله وفای به عهد از اساسی‌ترین شرائط زندگی دسته جمعی است و بدون آن هیچ‌گونه همکاری اجتماعی ممکن نیست و بشر با از دست دادن آن، زندگی اجتماعی و اثرات آن را عملاً از دست خواهد داد، به همین دلیل در منابع اسلامی تأکید فوق‌العاده‌ای روی این مسئله شده است. زیرا بدون آن هرج و مرج و سلب اطمینان عمومی که بزرگ‌ترین بلای اجتماعی است در میان بشر پیدا می‌شود. از امام صادق (ع) نقل شده که فرمود: «لَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ»؛ آن کس

که به پیمان خود وفادار نیست دین ندارد (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۸۱، ص. ۲۵۲). به همین خاطر، «وفای به عهد از موضوعاتی است که هیچ‌گونه تفاوتی در میان انسان‌ها درباره آن نیست؛ خواه طرف پیمان، مسلمان باشد یا غیرمسلمان و به اصطلاح از حقوق انسان است نه از حقوق برادران دینی» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۷، ص. ۲۹۷). براساس دستور اکید قرآن و سنت پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام بر ضرورت وفای به عهد، آشکارترین نقشی که استقامت در پایبندی به تعهدات، در سطوح مختلف فردی، گروهی، سازمانی، اجتماعی، ملی، و بین‌المللی و نیز، ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و... می‌تواند داشته باشد این است که در انعقاد پیمان‌ها در سطوح و ابعاد مختلف، باید دقت لازم و جدی نسبت به ظرافت‌های حقوقی، قوانین ملی و بین‌المللی، پیچیدگی‌ها، سود و زیان‌های محتمل، متناسب با وضعیت و شرایط طرف‌های حقوقی و حقیقی، انجام شود و متناسب آن، تصمیمات هوشمندانه اتخاذ گردد؛ تا امنیت، اعتماد و تعامل اجتماعی مفید و مؤثر، برای حال و آینده جامعه مُحقق شود. یعنی انعقاد پیمان‌ها در سطوح خرد و کلان و ابعاد مختلف، باید از دقت و استحکام لازم برخوردار باشد تا منافذ سوء استفاده مسدود گردد و در پایبندی به پیمان‌ها نیز باید متناسب با رفتار طرف مقابل عمل کرد در این صورت است که ثمره و نتیجه مطلوبی از آن متوجه افراد و جامعه خواهد گردید. زمانی که وفای به عهد در جامعه تقویت شود، باعث افزایش اعتماد و اطمینان افراد نسبت به یکدیگر گردیده و این اعتماد و اطمینان، باعث می‌شود که افراد جامعه به قول و عمل یکدیگر امیدوار شده و به همکاری‌ها و سرمایه‌گذاری‌های مشترک دل ببندند.

نقش استقامت در تعادل فکری

یکی از نقش‌های کلیدی استقامت از منظر قرآن کریم، تعادل فکری، ذهنی و اندیشه انسان است؛ براساس آموزه‌های قرآنی، فردی که از استقامت فکری برخوردار است، ذهن و اندیشه‌ای فعال و متعادل دارد و به همین دلیل، آموزه‌های قرآنی در او اثرگذارتر خواهد بود. براساس آیات ۲۷ و ۲۸ سوره تکویر، ذکر، تنبّه و بیدارگر بودن قرآن برای کسانی است که استقامت داشته باشند: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ * لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ﴾ (تکویر: ۲۷-۲۸). در آیه اول می‌گوید:

قرآن مایه ذکر و بیداری برای همه جهانیان است و در آیه بعدی تنها گروه خاصی را ذکر می‌کند همانان که تصمیمی بر قبول هدایت و پیمودن راه راست گرفته‌اند، باقی ماندن در مسیر هدایت و تداوم راه راست و عدم انحراف از آن، مراقبت، مداومت و استقامت لازم دارد تا انسان در برابر وسوسه‌های نفسانی و عوامل محیطی بتواند

مقاومت کند. این تفاوت به خاطر آن است که آیه ۲۷ عمومیت این فیض الهی و آیه ۲۸ شرط بهره‌گیری از این فیض را بیان می‌کند. تمام مواهب عالم چنین است که اصل فیض، عام است ولی استفاده از آن مشروط به اراده جدی و تصمیم قاطع است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱: ج ۲۶، ص. ۲۰۱).

به عقیده مفسران، راه استقامت در این آیه، یعنی اراده اعتدال در افکار و اعمال که جز با پیروی از ذکر؛ یعنی آنچه از معانی آیات قرآن در ذهن حاصل شده است، به دست نمی‌آید. این در حالی است که شخص باید آن معانی را تصدیق کند و به وجود عینی آنها اعتقاد داشته باشد (ر.ک: مستنبط غروی، ۱۳۸۱: ج ۳، ص. ۸۹).

قرآن کریم در آیات مختلف بر اهمیت تعقل و تفکر تأکید کرده و انسان‌ها را به اندیشیدن در آیات الهی، آفرینش و تاریخ دعوت می‌کند. همچنین از آنها می‌خواهد که در برابر شبهات و ادعاهای دروغین، بصیرت و استقامت فکری داشته باشند. افراد با استقامت فکری ویژگی‌هایی مانند ذهن باز، جستجوی حقیقت، عدم تأثیرپذیری از جریان‌ات انحرافی و صبر در بررسی مسائل دارند. این افراد آمادگی لازم برای دریافت پیام‌های الهی و استفاده از آموزه‌های قرآن برای ایجاد جامعه‌ای عادلانه و صالح دارند.

براساس این مفهوم، نقش استقامت در شکل‌گیری آینده مطلوب، پرورش اندیشه‌های مقاوم و پایدار در برابر شبهات فکری، عقیدتی و سیاسی است. با پرورش اندیشه‌های پایدار، فعال و تحلیل‌گر، افراد می‌توانند منابع اطلاعاتی را تحلیل کنند و فضایی برای اندیشه‌ورزی و پرسشگری به وجود می‌آید. ارتقاء سطح آگاهی اجتماعی و فرهنگی، به تقویت تعادل اندیشه و تفکر در سطح وسیع‌تری افراد، در طبقات مختلف اجتماعی و محافظت جامعه در برابر شبهات مختلف و مخرب، منتهی خواهد شد که به صورت طبیعی جامعه‌ای که به این حد از رشد و بالندگی فکری برسد آینده مطلوب و سعادتمند خواهد داشت.

نتیجه‌گیری

با توجه به مطالب مطرح شده در مقاله حاضر، می‌توان نتیجه گرفت که نگاه به آینده و تلاش برای شکل‌گیری و تحقق آینده مطلوب در قرآن، جامع‌تر از آنچه در دانش و تجربه بشری آمده است، مطرح شده است؛ زیرا قرآن ابعاد مادی، معنوی، دنیوی و آخرتی انسان را به طور همزمان مورد توجه قرار می‌دهد. از منظر قرآن کریم، توسعه واقعی جوامع انسانی نمی‌تواند تنها با معیارهای مادی این جهانی سنجیده شود. در این راستا، توسعه پایدار و شکل‌گیری آینده مطلوب برای جوامع انسانی مستلزم توجه به ابعاد مادی و معنوی زندگی و

تلفیق ارزش‌های اسلامی با تلاش‌های عملی است.

ایجاد دغدغه نسبت به آینده و تأکیدات مکرر قرآن کریم بر مسائل مرتبط با آن، به وضوح نشان می‌دهد که آینده‌نگری و تلاش برای زمینه‌سازی شکل‌گیری آینده مطلوب از اهمیت بالایی برخوردار است. این پژوهش نشان داده است که مفهوم کلیدی استقامت، که در قرآن به شیوه‌های مختلف و با کاربردهای معنایی متفاوت بیان شده است، می‌تواند نقش مؤثری در تحقق آینده مطلوب ایفا کند. بهره‌گیری از این مفاهیم کلیدی می‌تواند راهکارهای مؤثری در هدف‌گذاری، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت استخراج نماید.

بر این اساس، نقش پنج‌گانه استقامت در شکل‌گیری آینده مطلوب و سعادت‌مندانه به شرح زیر مشخص شد:

۱. یافتن راه مستقیم: این مورد به عنوان یک ضرورت اساسی در راستای تحقق آینده مطلوب، نقش بسیار مهمی در تکامل انسان دارد. شناخت راه درست از این جهت اهمیت دارد که انسان بدون قرار گرفتن در مسیر صحیح و پایداری در طریق متعادل، نمی‌تواند به سعادت‌مندی برسد.

۲. استقامت در دین‌مداری: ایمان و عمل به دستورات دینی می‌تواند در مسیر رشد و توسعه مادی و معنوی فردی و اجتماعی کمک شایانی کند.

۳. پایداری در وفای به عهد و پیمان‌ها: پایبندی به اصول اخلاقی منجر به اعتماد و اطمینان فردی و اجتماعی شده و سازوکار تعامل مطلوب اجتماعی را فراهم می‌آورد، که زمینه‌ساز رشد و پیشرفت در کارهای جمعی و مشارکت عمومی است.

۴. ثبات در رهبری جامعه: این امر زمینه‌ساز الگوسازی اجتماعی می‌شود و افراد با الگوگیری از مقاومت، ایستادگی و تزلزل‌ناپذیری رهبری در برابر مشکلات، امید و انگیزه را در دل جامعه ایجاد می‌کنند و بینش و انگیزش‌کنش و روش دستیابی به آینده بهتر را فراهم می‌آورند.

۵. استواری در تعادل فکری: تعادل در اندیشه و پاک بودن از انحرافات و شبهات نقش بسیار مهمی در ایجاد آینده‌ای امن، پویا و پایدار برای افراد و جامعه خواهد داشت.

از سوی دیگر، ارتباط مفهوم استقامت با مهدویت نشان می‌دهد که باور به ظهور امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف و تلاش برای تحقق آن، نیازمند استقامت در ایمان و عمل است. در شرایط کنونی که چالش‌های اجتماعی و سیاسی وجود دارد، استقامت در پیروی از آموزه‌های دینی می‌تواند به تحقق عدالت و ظهور مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف کمک کند. رهبران و مدیران مؤمن با تأسی به پیامبران

الهی می‌توانند مراتب نازله پیام‌های قرآنی را درک کرده و در زندگی فردی و اجتماعی از آن بهره‌برداری نمایند.

این نتایج نشان می‌دهد که استفاده از تعالیم و حیانی به عنوان نقشه راه جامع و مطمئن، می‌تواند به شکل قابل توجهی در ایجاد آینده‌ای بهتر و پایدار برای انسان و جوامع انسانی مؤثر باشد.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

- ابن عاشور، محمد طاهر. (۱۴۲۰ق)، *تفسیر التحریر و التنویر المعروف بتفسیر ابن عاشور*، بیروت: مؤسسة التاریخ العربی.
- ابو هلال عسکری، حسن بن عبدالله. (۱۴۱۲ق)، *معجم الفروق اللغویة*، قم: مؤسسة النشر الإسلامی التابعة لجماعة المدرسین.
- احمدپور داریانی، محمود؛ مقیمی، سید محمد. (۱۳۸۵)، *مبانی کارآفرینی*، تهران: نشر سریرا.
- احمدی، سید عزت‌الله. (۱۴۰۰)، *کاربست اصول آینده‌پژوهی در تبیین آینده جهان از منظر قرآن کریم*، دو فصل نامه یافته‌های تفسیری، (۲).
- بانو امین، نصرت بیگم. (۱۳۶۱)، *تفسیر مخزن العرفان در علوم قرآن*، تهران: نهضت زنان مسلمان.
- جعفری، یعقوب. (۱۳۷۶)، *تفسیر کوثر*، قم: مؤسسه انتشارات هجرت.
- جنگو، زیبا؛ و دیگران (۱۳۹۰)، *بررسی آینده‌نگری و دوراندیشی در زندگی در قرآن و حدیث*. [پایان نامه ارشد منتشر نشده]. دانشگاه ایلام.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۸)، *تفسیر تسنیم*، قم: نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۲)، *فطرت در قرآن: تفسیر موضوعی قرآن کریم*، قم: نشر اسراء.
- حسینی همدانی، محمد. (۱۴۰۴ق)، *انوار درخشان در تفسیر قرآن*، تهران: لطفی.
- رضائیان، علی. (۱۳۸۷)، *مبانی سازمان و مدیریت*، تهران: انتشارات سمت.
- رهنمایی ذکاوت، مجید و پیدایی میرمهرداد. (۱۳۹۴)، *بررسی مزایای آینده‌پژوهی در سازمان‌های فناور محور*، کنفرانس سالانه مدیریت و اقتصاد کسب و کار، SID: <https://sid.ir/paper/825530/fa>
- زهره سرمد و دیگران. (۱۴۰۳)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، بی‌جا: نشر آگاه.

- زین‌الدین رازی، محمد بن ابی بکر. (۱۳۸۰)، پرسش و پاسخ‌های قرآنی: ترجمه مسائل الرازی. قم: نور گستر.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۷۴)، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه: سید محمدباقر موسوی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بی‌جا: ناصر خسرو.
- طریحی، فخرالدین. (۱۳۷۵)، مجمع البحرین، تهران: کتابفروشی مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن. (بی‌تا)، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- عالی‌نژاد، صمد. (۱۳۹۶)، آینده‌پژوهی از دیدگاه قرآن کریم (مبانی، اصول و روش‌ها)، تهران: زمزم هدایت وابسته به پژوهشکده علوم اسلامی امام صادق علیه السلام.
- عظیمی، سید علی اکبر. (۱۳۸۸)، بازنگری دستگاه نظری آینده‌پژوهی در جهان بینی اسلامی، فصل‌نامه انتظار موعود، ۹ (۲۹).
- علویان، مرتضی؛ حلیمی جلودار، حبیب‌الله. (۱۳۹۳)، آینده‌پژوهی از منظر آموزه‌های دینی، مطالعات فهم قرآن، ۲.
- فخر رازی، محمد بن عمر. (۱۴۲۲ق/۲۰۰۱م)، التفسیر الکبیر، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- فراهیدی، خلیل ابن احمد. (بی‌تا)، کتاب العین، بیروت: دار و مکتبه الهلال.
- فضل‌الله، محمدحسین. (۱۴۱۹ق)، من وحی القرآن، بیروت: دارالملاک.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب. (۱۴۱۵ق)، القاموس المحیط، بیروت: منشورات محمدعلی بیضون.
- قنبری نیک، سیف‌الله، (۱۳۸۸)، رابطه دین و توسعه با تأکید بر آموزه‌های دینی، فصل‌نامه فرهنگ پژوهش، ۱ (۵).
- کارگر، رحیم. (۱۳۸۸)، آینده‌پژوهی مهدوی، فصل‌نامه انتظار موعود، ۹ (۲۸).
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق)، بحار الانوار، بی‌جا: مؤسسه الوفاء.
- محمدلو، مجید؛ آقایی، محمد. (۱۴۰۱)، بنیان‌های هستی‌شناختی و انسان‌شناختی آینده‌پژوهی مرسوم، فصل‌نامه آینده‌پژوهی راهبردی، ۱ (۱).
- مرکز فرهنگ و معارف قرآن. (۱۳۸۲)، دائرة المعارف قرآن کریم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- مستنبط غروی، مرتضی. (۱۳۸۸ق)، مواهب الرحمن فی تفسیر القرآن (مستنبط)، بی‌جا: شرکت سهامی چاپ کتاب آذربایجان.
- مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۸۴)، آموزش عقاید، تهران: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل

- سازمان تبلیغات اسلامی.
- مغنیه، محمدجواد. (۱۳۷۸)، ترجمه تفسیر کاشف، قم: بوستان کتاب قم.
 - مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۱)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 - ملکی فر، عقیل (۱۳۹۳)، الفبای آینده پژوهی: آینده پژوهی: علم و هنر کشف و اختراع آینده، تهران: نشر آینده پژوه.
 - مؤمنی، فرشاد. (۱۳۸۴). چند نکته درباره چالش‌ها و چشم‌اندازهای کاربرست مطالعات آینده شناختی برای پیشبرد اهداف توسعه ملی (مجموعه مقالات و سخنرانی‌های نخستین کارگاه آینده اندیشی)، تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، وزارت آموزش، تحقیقات و فناوری.
 - واعظی، محمود؛ قوام، زینب سادات. (۱۳۹۴)، جایگاه آینده پژوهی در آیات و روایات، بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۲ (۳۴).
 - یداله‌ی، نرگس؛ نجفی برنا، غلامرضا؛ مرادی، مینا. (۱۳۹۵)، بررسی و تعیین مولفه‌های آینده پژوهی جهت طراحی مدل در آموزش‌های مهارتی، سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور، پنجمین همایش ملی و چهارمین همایش بین‌المللی مهارت‌آموزی واشتغال.
 - Bell, W & Mau, J.A. (1997). The Sociology of Future, New York: Russell Sage Foundation.
 - Keenan, Michael, (2003) "Technology Foreight: An introduction", Technology Foresight for Orgonizers, 8-12, Ahklara, Turkey, December.